

Takács Brigitta

**BUZDÍTÁS ÉS VIGASZTALÁS AZ ANTIK RÓMAI FILOZÓFIÁBAN  
AVAGY AZ ERÉNYEK ÉS VÉTKEK SZÜLETÉSÉRŐL**

Noha valószínűsíthető, hogy az embert foglalkoztató kérdések közül gyakoriságát tekintve a halál és az elmúlás állt mindig is a legelső helyen, noha elfogadható Martin Heidegger azon megállapítása, mely szerint az autentikus lét valójában halálhoz viszonyuló lét, s noha kétség sem férhet ahhoz, hogy a halál kérdése a filozófia számára mindig is jelentőségteljesnek tűnt, talán nem teljesen hiábavaló eme egzisztenciális határhelyzet ellentett mozzanatának (tudniillik a születésnek és a keletkezésnek) a vizsgálatára is hasonló – tehát ha nem is ugyanolyan, de legalább a téma fontosságához illő – mértékű figyelmet fordítani. Ha ugyanis az embert olyan lényként definiáljuk, aki, már pusztán abból adódóan, hogy értelmi képességei alkalmassá teszik a létezők – s köztük önmagának is – a (legalábbis részleges) megismerésére, a világ rendjében kitüntetett pozíciót tudhat a magáénak, s aki a dolgok múlt-, jelen- és jövőbeli fennállásának tanulmányozására bármilyen hosszúságú időt, megmagyarázására pedig mégoly sokféle tudomány művelését sem tartja soha kielégítőnek, csodálkoznunk kellene, ha a keletkezés-elmúlás kettősségének kizárólag a második tagjával foglalkozott volna mélyrehatóan, miközben az elsőt magától értetődőnek tekintette. Ha azonban figyelembe vesszük a világegyetemet, a Föld, az élet, a rossz stb. eredetére vonatkozó – akár a vallás, akár a mitológia, akár a tudomány vagy a filozófia tárgykörébe tartozó – elméletek jelentéktelennek távolról sem nevezhető számát, effajta csodálkozásra egyáltalán semmi okot sem találunk.

44

---

Hiszen miért is gondolná azt bárki, hogy a keletkezésnél az elmúlás titokzatosabb rejtély, miért feltételezné, hogy több és nehezebb megfejtenivalót rejt magában, miért vélekedne úgy, hogy a vég tudatosulása kínzóbb fájdalommal jár a genezisénel, s hogy a számunkra kedves lények halála a gonoszak születésénél intenzívebb vigasztalást, a saját halálunkra való felkészülés pedig saját egykori születésünk elképzelésénél hathatósabb bátorítást igényel? Miért vonzana minket a fordított gondolkodásmód, hogy a későbbit előbb igyekezzünk megérteni a korábbinál? Végtere is nem a „miért foszlik valami semmivé”, hanem a „miért lépett elő a semmiből” kérdés az alapvetőbb – a „miért van egyáltalán létező, nem pedig inkább Semmi” (Heidegger 1994, p. 33) kérdése.

Egyesekben ugyan az a meggyőződés él, hogy „akik helyes módon foglalkoznak a filozófiával, nem készülnek semmi másra, csupán arra, hogy meghalnak és halottak lesznek” (Platón 1984, p. 1032), a halandóság ténye azonban mégis magától értetődőbbnek tűnik – s ennél fogva a filozófia számára talán kevésbé érdekesnek is –, mint a keletkezése, hiszen míg ez utóbbi szükségképpen involválja az előbbit, addig ez

fordítva már nem mondható el. Senki és semmi sem azért van ugyanis kitéve a halál veszedelmének, mert túlságosan is hosszúra nyúlik az élete, vagy mert a világ nagyobb erői fenyegetik, hanem mert egyáltalán megszületett; ám ha mindazok álláspontját is figyelembe vesszük, akik szerint a halál nem pusztán a test részecskéinek egymástól való elszakadása, de egyúttal a lélek elenyészése is, akik úgy vélik, „ha egyszer kihuny számunkra a rövid fény, egy örökös éjszakát kell majd átaludnunk” (Catullus 1998, p. 36, saját ford.), és akik számára sem az alvilágba való lejutás, sem a Charon ladikján való utazás, sem a Lethe vizéből való ivás, de még csak az elysiumi mezők léte vagy az istenekkel való találkozás lehetősége sem tűnik reálisnak, azt, hogy a halált szükségképpen követi a születés, teljes bizonyossággal már aligha állíthatjuk. Minthogy azonban az ellentétpárok tagjai gondolkodásunkban minden egyébnél erősebben összekapcsolódnak egymással, úgy látszik helyénvalónak, hogy most, amikor a keletkezésre és a teremtésre vonatkozó buzdításról és vigasztalásról értekezünk, akkor ezt a pusztulásra és az elmúlásra vonatkozóval összemérve tegyük. Ily módon ennek is kitűnik majd jelentőségteljes volta (merthogy a halálra vonatkozóét senki sem vitatja); ha pedig necesszítását már mindenki belátja, a mikéntjéről (vagyis a buzdításra vagy vigasztalásra alkalmasnak mutatózó argumentumokról) is szólunk.

Mindezen témákról az antik római bölcsélet szellemében kívánunk elmélkedni – anélkül azonban, hogy pusztán a szó szoros értelmében vett filozófiai elgondolásokra támaszkodnánk. Minthogy a filozófia „mindig jelen van a hagyomány által közvetített közmondásokban, népszerű filozófiai szövegekben, az uralkodó közvéleményben [...] és] a mítoszokban” (Jaspers 1987, p. 10-11), tárgyunk kifejtésekor ezek egyikét sem fogjuk – mintha teljesen híján volna a bölcsességnek – mellőzni.

Ab Iove principium: egész életünk folyamán születések tanúi vagyunk. Akármerre fordítsuk ugyanis tekintetünket, akármilyen dolgot ragadjunk is meg értelmünkkel, a keletkezés (és persze az elmúlás) univerzalitása aligha kerülheti el figyelmünket. A világon minden, ami valamilyen formában csak létezik, kapcsolatban áll a születéssel. Nemcsak az egyes élőlények születnek ugyanis meg a maguk idejében, hanem a népek és a nemzetek, a birodalmak és a városok, a nagy elgondolások és a lehetőségek, a nyelvek és a mesterségek, a tudományok és a művészetek is mind megformálódtak valamikor, s mindazon dolgok és körülmények is – legyenek akár jók vagy rosszak, kerülendők vagy választandók –, melyekre egyáltalán buzdítás vagy vigasztalás vonatkozhat, a születés (és az elmúlás) törvényének alá vannak vetve.

A természetben a születés és a halál szünet nélkül váltogatják egymást, mégis sokan vannak, akik – mivel nem látják be, hogy a születés ab ovo magában hordozza a halál lehetőségét – örvendeznek az előbbin, az utóbbin pedig siránkoznak. Ha azonban belegondolnának abba, hogy a keletkezés és az elmúlás (körforgása) a természet rendje szerint való, s hogy ezek uralma alól egyetlen teremtmény sem vonhatja ki magát, akkor legalább azoknak, akik iránymutatóként kizárólag a természetet haj-

landók elfogadni, be kellene látniuk: a keletkezés az emberi vizsgálódásoknak éppoly fontos tárgyát képezi, mint a pusztulás; s amennyiben a természet mind az egyiket, mind a másikat megengedi, úgy vagy teljesen értelmetlen a boldog életet a természet szerint valóként elgondolni, vagy pedig a teremtésre és a keletkezésre, a pusztításra és az elmúlásra irányuló buzdítás illetve vigasztalás helyes egyensúlyának megteremtésével az ember számára is elkerülhető volna a nevezett történések túlságosan is affektív megítélése, a természettel való szembe fordulás hasztalan erőfeszítése, a naturam furca expellas szélmalomharca.

Azok nézete, akik az elmúlást szomorúságra, a keletkezést pedig örömmre okot adó történésnek tekintik, még ha a születés és a halál kizárólag az általunk kedvesnek tartott létezők kialakulására, illetve elpusztulására vonatkozna is, mint téves lepleződne le. Egyrészt azért, mert egy bölcs embernek még a szerettei halálát is úgy kellene fogadnia – hogy a témánkba kevésbé illő dologgal kezdjük – mint Anaxagoras, aki, midőn jelentették neki fia halálát, pusztán annyit állapított meg: „tudtam, hogy halandót nemzek” (Cicero 2004, p. 128). Ez a halandóság pedig nemcsak az élőlényekre, hanem azok minden tulajdonára vonatkozik. „Halandó [ugyanis] a halandók minden java” (Seneca 2002 d, p. 489) – ahogy Metrodorus mondja. Másrészt pedig – hogy végre arról is szóljunk, amit elterveztünk, és amit témánk megkíván – mindaz, aki valamilyen alkotó tevékenységnek valaha is részese volt – tehát nem kizárólag a művészek vagy a költők, az államalapítók vagy a különböző mesterségek üzői, hanem bárki, akinek akár kezével, akár elméjével valaha is sikerült bármit megalkotnia – tapasztalhatta – még ha saját kedvteléséből fogott is hozzá az adott dologhoz, de még inkább, ha pusztán kényszerből –, hogy a születéshez messze nem csak kellemes élmények vezetnek el, hanem fáradtság, kimerülés, fájdalom, sőt alkalomadtán még szenvedések is.

Ráadásul a születés és a halál egyáltalán nem korlátozódik a számunkra becses részeire az univerzumnak (jöllehet ezek megjelenését vagy eltűnését könnyebben vesszük észre bármi egyébénél), hanem mindazokra is kiterjed, melyeket mint kegyetlen létezőket, fájdalmas történéseket vagy kíméletlen cselekedeteket tapasztalunk meg.

Ugyanakkor el is fogadva az imént mondottakat – vagyis, hogy a kezdet nem kevesebb szenvedéssel járhat együtt, mint a vég –, még mindig állíthatná valaki, hogy a régi fájdalmakat felidézni kevésbé tűnik ésszerűnek, mint az elkövetkezőktől rettegni. Csakhogy ily módon nyilatkozva megfeledkezne arról, hogy „elmúlt bajokra emlékezni jólesik” (Cicero 2007, p. 171), másfelől pedig arról, hogy kinek-kinek a születése nem pusztán múltbeli, a halála meg nem kizárólag jövőbeli esemény. „Tévedés ugyanis, ha azt hisszük, hogy a halál még távol van tőlünk: nagy része már el is hagyott bennünket. Ami életünkből mögöttünk van, az már a halál kezébe került.” (Seneca 1980, p. 149) Ami előttünk van, az pedig születésre vár.

A születés-halál dichotómiájának második tagja látszólag értelemszerűen vonja maga után a vigasztalás igényét; ha azonban egyszer bebizonyosodna az a nézet, amelyet a bölcselők mindig is a magukénak vallottak, tudniillik, hogy a nem ritkán megindultsággal szemlélt vég – annak a bizonyos utolsó lélegzetvételnél az esetlegesen fájdalmas voltát leszámítva (Seneca 1980, p. 256) – a derék ember számára valójában semmiféle szörnyűséget nem foglalhat magában (s méltán legfeljebb csak a hozzá vezető út tűnhet kíméletlennek), akkor a rá irányuló buzdítás, illetve vigasztalás is visszavehetne erejéből, s az arra vonatkozó buzdításnak illetve vigasztalásnak adhatná át a helyét, amellyel kapcsolatban az ember talán nem magától értetődően szorul buzdításra vagy vigasztalásra.

Mi szükség lehet ugyanis buzdításra, ha az alkotás és teremtés vágya vele születik az emberrel, és mi szükség vigasztalásra, ha mindebben még örömről is leljük? Ha e kérdésre választ szeretnénk kapni, akkor – végig szem előtt tartva, hogy a továbbiakban a születés alanyainak változatos sokaságából egyedül az erényt és a bűnt fogjuk számításba venni, valamint az emberi lényeket, akik nélkül az előbbiek meg sem formálódhatnának – a következő megfontolásokkal kell élnünk.

Elsősorban arra a silenusi tanításra érdemes gondolni, amelyet a szatír Midas királyhoz intézett az ember legfőbb javára vonatkozóan: „az embernek az a legjobb, ha meg sem születik, a második pedig, ha minél hamarabb meghal.” (Cicero 2004, p. 69) Ha ezt a tanítást – amelyet a monda szerint Silenus szabadon bocsájtása fejében adott át Midasnak – hitelt érdemlőnek tartjuk, úgy őszinte szívvel többé sem a magunk, sem mások születésnapját nem jelölhetnénk a naptárban fehér kavicssal; mindazonáltal az említett mítoszt nem azért kell emlékezetünkbe idéznünk, hogy életünk hátralévő napjait bűbánatban óhajtsuk eltölteni, hanem hogy elszakadjunk attól a vélekedéstől, amely a tömegé, „az igazság leghitványabb értelmezője” (Seneca 2004 a, p. 268) -é. A születést ugyanis a többség általában jó néven veszi – különösen, ha emberek születéséről van szó – nem tudva, hogy milyen lény is az, amely éppen napvilágot látott, s hogy miféle romlottságot és gonoszságot foglal – egyelőre csak csírájában – magában. Tudniillik a gonoszok is születéssel kerülnek a világba, csakúgy mint a jók; s, ha ezek pontos létszámát külön-külön képesek lennének meghatározni, s egymáshoz viszonyítanánk, bizonyára úgy tűnne majd, mintha világunknak a gonoszság mintegy eredendő, míg a jóság pusztán adventív komponense volna.

Ellentétben azokkal, akiknek ítélőképessége annyira eltompult már, hogy az emberi nemnek ezt a devianciáját mintegy szükségszerű útnak vélik, mindazok, akikben maradt még valamelyes emberi érzület, s akikből (az istenek után) a legnemesebb létmódra teremtett faj számos képviselőjének a saját magához is méltatlan viselkedése rosszállást és bánatot vált ki, kétségkívül vigaszra szorulnak. Nem nehéz ugyanis belátni: a vétkes gyorsabb ütemben sokasodnak, mint a jótettek, gyorsabb ütemben, mint az élőlények, s hogy az erények általános semmibevétele révén olyannyira megerősödtek már, hogy sem a jelenleg élő, sem a még csak ezután születendő emberek

nincsenek tőlük biztonságban. „Mert nincsen, ki hibák nélkül született. Az a legjobb, / kit kicsi bűn terhel.” (Horatius 1961, p. 378)

Hacsak nem érte már el valaki a tökéletes bölcsesség (s egyúttal a tökéletes erényesség) állapotát, úgy minden bizonnyal hol a derekas, hol az elvetemült tettek végrehajtása iránt él benne nagyobb hajlandóság, mivel születésétől kezdve (amikor még mind az egyikre, mind a másikra való képességnek pusztán az anyaga volt adott) kellőképpen sem az előbbit nem erősítette meg, sem az utóbbit nem fojtotta el senki. Ha ugyanis csírájában el lenne fojtva minden gonoszság, mivel magyarázhatnánk meg a létezését a bűnök kiterjedt hálózatának, a vétkek irdatlan láncolatának, a hibák végelethetetlen sorozatának?! Nem, ezek nem a maguk jelenlegi szélességében jelentek meg a világon, hanem csak csírákként, s mi magunk (mármint az emberiség tagjai) hagytuk kibontakozni, mi magunk hagytuk megnövekedni, sőt, elburjánzani azokat, s ami még fájdalmasabb: mi magunk nemcsak passzívan, de cselekvőleg is hozzájárultunk elszaporodásukhoz.

Mert „makacsok vagyunk tapasztalatainkkal szemben” (Seneca 2004 c, p. 311), s sem a magunk, sem a mások tévedéseiből nem tanulunk. Ezért van, hogy, noha a gyermekek utóbb gyakran rácsafolnak szüleik jóhiszeműségére, s a kezdeti boldog reménység az utódok leendő kiválóságát illetően később rendszerint kétségbeesett reménykedéssé transzformálódik, az atyák mégis fölemelik a földről csecsemőjüket – nem sejtve előre, hogy akkor cselekszenek-e nagyobb rosszat, ha megfosztják államukat a – majdan talán dicső tettekkel magát kitüntetni képes – fiútól (vagy lánytól), vagy ha megőrzik őt – esetlegesen a haza és minden derék polgár veszedelmére. Csakhogy, mivel a természet jóindulattal ruházott fel minket családtagjainkkal, s különösképpen gyermekeinkkel szemben, ezért gyakrabban esik meg az, hogy az erkölcsi romlottság jeleit már igen korán megmutató utódokra is büszkén tekintenek szüleik, s ritkábban, hogy akár az ilyeneket, akár az istenek kegye folytán jóra való természetűeket eltaszítanák maguktól.

Nyilvánvaló tény, hogy a születendő gyermek erkölcsére és kvalitásaira vonatkozóan legfeljebb csak jóslatokat lehet kérni vagy megfogalmazni, teljes bizonyossággal ellenben nem rendelkezhetünk a felől, ami felől ha nem hanyódnánk kétségek között, alkalmasint kevésbé tűnne számunkra lehetetlennek meghazudtolni Seneca azon kijelentését, mely szerint „gyarlók vagyunk, gyarlók voltunk, és [...] gyarlók leszünk” (Seneca 2004 c, p. 320). Nem egyszer előfordult már ugyanis, hogy a gyermekek derekasságban felülmúlták szüleiket, s családjuknak a máskülönben örökre az ismeretlenség homályába burkolózó nevét dicsőséggel övezték, ugyanakkor arra is találni példát, hogy a leszármazottak erényeik tekintetében messze elmaradtak felmenőiktől, s azok jó hírét saját hírhedségükkel váltották föl.

Mindaz tehát, aki számol a sors efféle szeszélyeivel, és aki számára Horatius ódája (III. 6.) sem ismeretlen, mindaz, aki megfontolja, hogy mennyivel több szerencsétlenség sújthatja azt, aki nem marad gyermektelen, s aki nemzedékek hosszú sorának

lesz az ősapja, mint azt, aki utódok nélkül hal meg, minden bizonnyal nem azt fogja kétséggel illetni, hogy a születéssel kapcsolatban szükség van vigasztalásra, hanem inkább azon fog csodálkozni, hogy ama lények gyarapítására, akiknek a léte nem is pusztán maguk, de potenciálisan mások számára is kellemetlenséget jelent, az idők folyamán egyesek még buzdítást is készek voltak megfogalmazni. Márpedig mi másra irányulhatott volna Romulus kívánsága, mi egyébre utódainak rendelkezése, ha nem arra, hogy – még ha gyermekeink nem is váltják be hozzájuk fűzött reményeinket – életre hívjuk őket? Nyilvánvalóan ez a cél lebegett őseink szeme előtt; s noha természetesen az ő megfontolásuk is respektálandó, mi magunk erről a témáról nem kívánunk szólni, merthogy ama vágy kielégítésére vonatkozólag, amelyet a filozófiával mit sem törődő tömeg magamagától is szívesen követ, és amelyre a természet általában maga ösztökéli teremtményeit, a bölcséletnek már aligha szükséges megerősítését adnia. Ha pedig valaki mégis ezt kívánná a filozófiától, akkor is igen körültekintően kellene eljárunk, hogy megnyilatkozásaink – tekintve, hogy a szóban forgó kreáció gonosz teremtmények létrehozására éppúgy irányulhat, mint jóra valókéra – se az ősi korokra jellemző mértéktelen és szörnyszülő szaporaságot (Eliade 2006, p. 199) ne élesszék újjá, se a Niobe módjára elbizakodott szülők vétkeiben ne tűnjenek cinkosnak.

Gaius Mariusszal kapcsolatban az a nézet terjedt el, miszerint nem lehet megállapítani, hogy akkor lett-e volna jobb az államnak, ha meg sem születik, vagy akkor, ha megszületik (Seneca 2004 e, p. 636). Ugyanez saját magunkról és utódainkról is elmondható. Ha azonban nemünk erkölcsi látszólag úgyszólván a véletlenül múlnak, akkor mégis miért állítjuk – kérdezhetné valaki – hogy a filozófiának távol kell magát tartania a biológiai értelemben vett teremttel kapcsolatos buzdítástól? Azért, mert jobb, ha egyáltalán nem buzdít, mint ha elbizakodottá tesz, jobb, ha nem sarkall, mint ha szégyellnivaló dolgokra is felbátorít. Márpedig szégyellnivaló, ha valaki életet adományoz ugyan gyermekeinek, de megfosztja őket a jó (tehát az erényekben is bővelkedő) élet reményétől. Jóllehet az erényeket ki-ki maga szerzi meg saját maga számára, de ettől az még nem kevésbé vitathatatlan, hogy gyermekeinkért felelősséggel tartozunk, s hogy, amíg mi minden fáradozásunkat a hitványságnak szenteljük, s amíg kezünk és szemünk ennek szolgál (Seneca 2004 e, p. 698), addig aligha valószínű, hogy utódainkat derekasságra szoktathatnánk, s azt az erényt, amelynek szikrája bennünk csak pislákol, öbennük könnyedén feléleszthetnénk. A filozófiának tehát véleményünk szerint nem annyira attól kell tartózkodnia, hogy népünk, hanem inkább, hogy hitványságunk gyarapítására buzdítson. Ennek ugyanis – bármennyire elharapódzottnak tűnjön is – mindig akad olyan faja, amely még csak születőben van, s amelyet a tényleges megszületéshez szenvedélyeink és gonosz vágyaink segíthetnek hozzá. Elképzelhető, hogy az összes lehetséges véték még nem fejlődött ki, feltehető, hogy ezek kigondolása még az utókorra vár, s vélhető, hogy a bűnök tengere még nem áradt meg annyira, hogy azt az istenek részéről egy újabb vízözön támasztásával lehetne csak megfékezni; de azt már senki sem illetheti kétellyel, hogy

a feltételezett aranykori élettől már így is messzire eltávolodtunk, azt senki sem tagadhatja, hogy „Elődeinknél már szüleink kora / satnyább, s mi náluk is silányabb / atyjai még gonoszabb fiaknak” (Horatius 1961, p. 205).

Mínthogy mindegyikünk a maga és az övéi kárára születik (sőt esetleg még az idegenekére is), mind a maguk, mind a mások megszületése felett bánkódókat vigasztalnunk kell. S hogy rögtön egy olyan érvvel szolgáljunk, amely mind a két kategóriába tartozókhoz szól, kiindulópontunkat mindjárt visszájára fordítva arra kell emlékeztetnünk, hogy amennyire a kárára, legalább annyira a javára is születhetnek egymásnak az emberek, s hogy – habár ritkaságszámba menően, de mégiscsak – akadnak olyan emberek is, akiknek a létezéséért megalkotóiknak mindenképpen csak hálával tartozunk. Márpedig, akik maguk is ez utóbbiakhoz tartoznak, nincs okuk a szomorkodásra; akik pedig nem, annyit legalább ők is elérhetnek, amennyit az állatoknak sikerült, akik közül „egyiket sem kapod önmaga lekicsinylésén” (Seneca 2002 d, p. 596), s akik „mások számára talán haszontalanok, önmaguk számára viszont soha” (Seneca 2002 d, p. 596). De természetesen nem pusztá állati létet szánunk nekik – csak óva intünk attól, nehogy még ezt a szintet is alulmúlják; nem pusztá állati léttel kecsgetjük őket – hiszen azok számára, akik előtt a magasabb rendű életforma is nyitva áll, ez a fajta vigasz nem is igen volna kielégítő. A boldog élet birtokosainak, saját születésükre szerencsés eseményként gondoló embereknek szeretnénk őket látni. Mindazokat tehát, akik maguk is ezt kívánják maguknak, eltiltjuk attól, hogy Silenus megállapítását túlságos megrendüléssel fogadják (melynek igazságát egyébként – ha feltételezzük, hogy egyáltalán van értelme boldognak nevezni azt, aki nem is létezik – mi magunk sem vitatjuk). Silenus szerint nem születni a legnagyobb boldogság – csakhogy ebből még nem következik, hogy a megszületőkre egyáltalán semmiféle boldogság sem vár. Ki kétli, hogy mindnyájan a legfőbb boldogságra törekszünk? Ám attól még, hogy ez – már pusztá létezésünk okán – megszerезhetetlen, mégis miért vetnénk el egyből a másod- vagy harmadrendűt is?

Azt a kérdést illetően, hogy mely dolgok biztosíthatják számunkra a boldogságot, hogy vajon – miként a sztoikusok vélik – az erény egymagában is képes erre, vagy esetleg szükség van még más jellegű javakra is hozzá, vita áll fent a bölcselők között; ám akárhogy vélekedjenek is erről a kérdéstről, akármilyen megoszlók legyenek is az elgondolásaik, abban az egyben mégis azonos állásponton vannak, hogy az általuk jónak minősített dolgok egyike sem megszerезhetetlen, abban egyetértés van köztük, hogy természettől fogva senki sincs ezek egyikétől sem eltiltva. Hiszen hogyan is születhetett volna meg akkor a boldogság kifejezés, ha az emberek kezdettől fogva csak az ellenkezőjét tapasztalták volna? Miért sorolták volna egyesek mindazokat a tényezőket a boldog élet tartozékai közé, melyeket mások elvetettek, ha ezek egyáltalán semmiféle örömet sem lennének képesek nyújtani? Talán nem rendelkezünk egyszerre mindegyikkel, talán nem adatik meg számunkra mindegyiket – akár csak rövid időre is – birtokolni –, de azért az összesnek biztos nem vagyunk híján, egyikük-másikuk – hacsak nem utasítjuk el őket szándékosan – előbb-utóbb már pusztán a szerencse szeszélye folytán is utunkba akad. Mi mégis „panaszkodunk, hogy nem

mindig, s hogy kevés, bizonytalan és mulandó javak jutnak osztályrészünkül. Emiatt van, hogy élni sem, halni sem akarunk: egyszerre uralkodik rajtunk életundor és háláfélelem” (Seneca 2002 d, p. 318). Mégis inkább azt kellene mondanunk magunkról, hogy hálátlanok vagyunk, mintsem, hogy a végzet rendeléséből boldogtalanok, inkább azt, hogy saját magunk állunk boldogságunk útjába, mintsem, hogy a sors. Hálátlan ugyanis, aki csak azokat számítja a javak közé, amikkel saját maga nem rendelkezik, a boldog élet ellensége, aki a boldogságot az anyagi és szellemi javak teljes seregétől lenne csak hajlandó elfogadni. Annak, aki a bánat mellett kötelezte el magát, mindig lesz ürügye a szomorkodásra – bármilyen örömteli esemény történjék is vele, bármilyen kedvező fordulat álljon is be az életébe, soha nem lesz elégedett, hanem a következőkhöz hasonló kifogásokkal fog (mi pedig a következő ellenvetésekkel fogunk) előhozakodni. „Csakhogy a barátom messzi földre távozott” – és akkor már a boldogságodnak is száműzötté kell válnia? „Gyenge az egészségem” – és ettől még lelki derüdnek is gyengélkednie szükséges? „Hiányt szenvedek az elismertségben” – és ez elegendő indok arra, hogy az örömmel is híján légy?

Valójában szerencsésnek kellene tartanunk magunkat, ha egészségesek vagyunk, boldognak, ha szerető családtagok, a sors kegyeltjének, ha igaz barátok vesznek körül. Meg kellene becsülnünk a szerencsés jósjeleket, amelyekkel születünk, ha nagy vagyon áll rendelkezésünkre, ha magas tisztségek jutnak osztályrészünkül, ha fényes hírnévnek örvendhetünk vagy ha testi képességeink másokéit maguk mögé utasítják. S noha e javak némelyikének megszerzése saját hatalmunkban áll, mindazonáltal mégsem arra szeretnénk buzdítani, hogy ezentúl bárki is úgy sóvárogjon az arany után, mint Midas, annyira vágyakozzon a hatalomra, mint Alexander, oly mértékben rabja legyen a szépségnek, mint Narcissus, vagy hogy testi épségét Regulusszal ellentétben becsületénél fontosabbnak tekintse, hogy saját élvezetét Caesartól eltérően a vendéglátója tiszteletben tartásánál jelentősebbnek ítélje, hogy saját nyugalma Ciceróval szemben a nehéz helyzetben lévők megsegítésénél előbbre helyezze. Hiszen mi az az erényen kívül, amit nem lehet rosszra használni, mi az, ami nem kerül az ember más törekvéseivel ellentmondásba? Az erények azonban nemcsak, hogy soha nem kerülnek egymással konfliktusba, de éppenséggel oly mértékű összhang uralkodik közöttük, annyira elválaszthatatlanok egymástól, hogy nem véletlenül tartja magát az a nézet egyes bölcselek között, mely szerint vagy mindegyikkel rendelkezik az ember, vagy egyikkel sem. S még ha mi ezt a radikális véleményt nem is tesszük magunkévá, azokat, akik saját megszületésük miatt siránkoznak, mégis arra buzdítjuk, hogy ahelyett, hogy saját születésükkel foglalkoznának (amelyre nem volt ráhatásuk), inkább azon fáradozzanak, aminek elérése csakis saját elszántságukon múlik: amennyivel nagyobb jó ugyanis az erényes élet, mint a pusztán létezés, annival nagyobb figyelmet kellene szentelniük az erényekből származó boldogságra, mint a létükkel szükségképpen velejáráó fájdalomokon való búsongásra. Mert – noha az erényeken kívül is találhatók olyan dolgok, melyeket inkább választandónak kell ítélnünk, mintsem kerülendőnek – az erény azonban ezek mindegyikénél kiválóbb,



s még ha a boldog élethez egymagában nem is lenne elégséges, birtoklása szükségképpen nagyobb megelégedettségre ad okot, mint – akár az összes többi javak birtoklása melletti – hiánya. Ezt kell tehát világra hozniuk, ezt kell tehát életre hívniuk, ezt kell megteremteniük és felnevelniük azoknak, akikhez mindeddig buzdítólag illetve vigasztalólag szóltunk.

Most pedig, minthogy a maguk létezése felett bánkódókhöz már eleget szóltunk, az van hátra, hogy azokat vigasztaljuk, akik a távoli államokra vagy a hazára, az idege-  
nekre vagy a honfitársakra súlyos csapásokat, szörnyű eseményeket, már-már elviselhetetlennek tűnő bajokat zúdító emberek elvetemültségét sínylik, azokat, akik nem győznek csodálkozni az istenek végzésén, akik hamarabb sújtják villámmal saját templomaikat, mint a gonosztevőket, hamarabb éreznek kedvet a jámborak, mint az istentelenek elpusztítására. Vigasztalást kívánunk tehát intézni hozzájuk, de megelőzően figyelmeztetést is – mert mindazok, akik mások vétkeinek oly kitűnő ismerői, hogy ez az ismeretük akár az emberiség javíthatatlanságának elkészerítő nézetéhez is elvezetheti őket, saját hibáikról gyakran mit sem tudnak, s miközben azon siránkoznak, amin nem az ő tisztük változtatni, arról, ami rájuk tartozik, nagyon is könnyedén megfelelkeznek.

„Peras imposuit Iuppiter nobis duas:

propriis repletam uitii post tergum dedit,

alienis ante pectus suspendit grauem.

Hac re uidere nostra mala non possumus;

alii simul delinquent, censores sumus.” (Phaedrus)

Mínt hogy azonban kitűzött célunk a buzdítás és a vigasztalás felé vezérel, a továbbiakban kizárólag a „látható”, vagyis a mások által elkövetett vétségekkel foglalkozunk. Ezekből a vétségekből pedig annyival többet találni a saját korunkban, mint az elmúltakban, amennyivel nagyobb a rálátásunk erre, mint amazokra. A történetírók ugyan tudomásunkra hozzák a régmúlt idők gonosztetteit is, s a vétségeit ily módon azoknak is ismerhetjük, akiket egyébként egyáltalán nem ismernénk, ezek a tettek azonban aligha fognak bennünket oly mértékben nyugtalanítani, mint az általunk személyesen megtapasztaltak, ha érzünk is felindulást, miközben olvasunk róluk, az igazságtalanság miatt nem fogunk rögtön vigaszért kiáltani. De a jelenlétünkben elkövetett bűnöket már egészen más megítélésben részesítjük! Ha mi magunk is szemtanúi vagyunk valamely gonosztett születésének, nagyobb eséllyel veszítjük el életkedvünket. Ha pedig látnánk, hogy saját hátunkat a vétkeknek ugyanolyan súlyos zsákja nyomja, mint a többiekét, még inkább elkedvetlenednénk. Mert úgy tűnik: egyszerűbb bánkódni rajta, mint változtatni, az erkölcsök felügyeletét és védelmét könnyebb a censorokra bízni, mint saját tisztességünkre. Márpedig „a vétkezőt jó útra kell téríteni figyelmeztetéssel és büntetéssel, finoman és szigorúan, s mind a

maga, mind mások érdekében jobbá kell tenni” (Seneca 2004 b, p. 71). Ha tehát valakinek akkora a buzgalma, mint Cicerónak, az állam ellen összeesküvőket leleplezheti; ha akkora a bátorsága, mint Muciusnak, a haza ellenségeinek haragját megfékezheti; ha akkora a türelme, mint Fabius Maximusnak, a gőgöseket megszelídítheti. Mindegy azonban, melyik erénnyel vagyunk felvértezve – a gonoszság ellen egyként felhasználhatók. Nem a halál ugyanis az egyetlen, amely megszabadíthat a bűnöktől. Abban is vigaszra lelhetünk ugyan, hogy ezek elkövetői sem élnek örökké, ámde ha az alvilágba lekerült bűnösök változatos szenvedéseiről alkotott elképzeléseket (melyeket talán csak a költők fantáziája szült) racionálisan gondolkodva nem tekintjük hihetőnek, mégis inkább abban érdemes bízunk, hogy a gonoszak által okozott károk, ha nem is könnyen (mert hiszen – bár e megjegyzésünk fölött, a vigasztalandókat most meg kell kérnünk, hogy tekintsenek el – ki az, aki a mások bűnös tetteinek folyományait inkább igyekezne semlegesíteni, mint a sajátjait újabbakkal tetézni), vagy nem is teljesen (hiszen – miként „Zenon mondja, egy seb begyógyulása után a bölcs lelkében is marad forradás” (Seneca 2004 b, p. 74), s az állam nagy ellenségeinek szentségtelen tettei még az utókor emlékezetében is megőrződnek), de mégis helyrehozhatók. Sőt, ezt a helyrehozást nem is kell feltétlenül „idegenekre” bízni – nem lehetetlen ugyanis a vétkeket jó útra téríteni, s ha valaki valóban megjavul, ezt legfőképpen nem azzal tudja-e bizonyítani, ha korábbi gazságainak maga lesz a bírója, s elkövetett bűnét annak összes kísérőjével együtt maga ítéli halálra? Ám, még ha mindez nem is következik be, egy bölcs lelki nyugalma akkor sem függhet mások hitványságától – márpedig éppen a lelki nyugalom az, ami a vétkek újabb és újabb generációinak születése és megerősödése folytán vigaszt ígénylő emberek esetében helyreállítandó.

Ha a hitványak tevékenységei és gonoszságtól vezérelt cselekedetei érnének annyit, hogy egy kiváló ember bánkódjék miattuk, nyilván inkább Heraclitust kellene kinek-kinek követnie, mintsem Catót, inkább sírnia kellene a szinte kiirthatatlanul elterjedt romlottságon, mintsem tudomást sem venni – nemcsak hogy a szeme láttára, de az egyenesen öllene elkövetett vétségekről sem. De kell-e bizonygatni, hogy a vétkezők legfeljebb intelmeinkre jogosultak, nem pedig könnyeinkre? Kell-e amellet érvelni, hogy a bűnösök csak feddéseinket érdemlik meg, nem pedig bánatunkat? Aki szomorkodik mások alávalóságán, nem veszi észre, hogy valójában csak megduplázza a bajt – mert nemcsak, hogy saját magát – igazságtalanul – keservekkel bünteti, de siránkozása révén még a reményét is elmosza – nem pusztán maga, de akár még a hozzá közel állók számára is – az emberiség megjavulásának. Egyes filozófusok szerint ugyan kizárólag a bölcs az, aki szüntelen boldogságnak és lelki nyugalomnak örvend – mindazonáltal nem hiszük, hogy az összes többi ember számára meg az állandó gyötrelém lenne – a bölcsességben való szükölködésük folyományaként – a megfelelő osztályrész. Azoknak tehát, akik nem szeretnének minden gaztetten elkeseredni, azoknak, akik nem óhajtanák lelki nyugalmukat a bűnök miatt feláldozni, viselkedésük ésszerű megalapozása végett valójában egyáltalán nem szükséges

komplikált érvrendszereket kidolgozniuk – elegendő, ha arra a megállapításra támaszkodnak, amely szerint a bánkódás „rút dolog, nyomorúságos, visszataszító” (Cicero 2004, p. 125), és amelynek igazságát kétségbe vonni semmiféle indok sem található.

### Felhasznált irodalom

Catullus, Caius Valerius. 1998. Carm. 6. In *Catullus versei – Catulli Veronensis liber*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Cicero, Marcus Tullius. 2004. *Tusculumi eszmecsere*. Ford. Vekkerdi József. Budapest: Allprint.

Cicero, Marcus Tullius. 2007. *A legfőbb jóról és rosszról*. Ford. Vekkerdi József. Budapest: Kairosz.

Eliade, Mircea. 2006. *Vallási hiedelmek és eszmék története*. Ford. Saly Noémi. Budapest: Osiris.

Heidegger, Martin. 1994. „Mi a metafizika?” Ford. Bacsó Béla. In *„költőien lakozik az ember...” – Válogatott írások*. Budapest: T-Twins.

Horatius Flaccus, Quintus. 1961. Ódák III. 6. Ford. Lator László. In Borzsák István – Devecseri Gábor, szerk. *Quintus Horatius Flaccus összes versei*. Budapest: Corvina.

Jaspers, Karl. 1987. *Bevezetés a filozófiába*. Ford. Szathmáry Lajos. Budapest: Európa.

Phaedrus. Fab. IV. 10. In *Fabularum Aesopiarum libri quinque*. [<http://www.thelatinlibrary.com/phaedr4.html>] (2018. 01. 20.)

Platón. 1984. Phaidón. Ford. Kerényi Grácia. In *Platón összes művei. I. kötet*. Budapest: Európa.

Seneca, Lucius Annaeus. 1980. Erkölcsi levelek. Ford. Kurcz Ágnes. In *Vigasztalások; Erkölcsi levelek*. Budapest: Európa.

Seneca, Lucius Annaeus. 2004. a A boldog életről. Ford. Bollók János – Takács László. In *Seneca prózai művei. II. kötet*. Budapest: Szentpál.

Seneca, Lucius Annaeus. 2004. b A haragról. Ford. Kovács Mihály. In *Seneca prózai művei. II. kötet*. Budapest: Szenszár.

Seneca, Lucius Annaeus. 2004. c A jótéteményekről. Ford. Bollók János – Takács László. In *Seneca prózai művei. II. kötet*. Budapest: Szenszár.

Seneca, Lucius Annaeus. 2002. d Erkölcsi levelek. In *Seneca prózai művei. I. kötet*. Budapest: Szenszár.

Seneca, Lucius Annaeus. 2004. e Természettudományos vizsgálódások. Ford. Kopeczky Rita. In *Seneca prózai művei. II. kötet*. Budapest: Szenszár.